Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати
књ. **17** (2015) 36-44

доц. др **Србољуб Убипариповић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за литургику
subiparipovic@bfspc.bg.ac.rs

Улога ђакониса у хришћанском богослужењу

Увод

Темељно изучавање и веродостојно поимање[*] изворних полазишта и следственог историјског развоја lex orandi сутелесника Христових, јесу несумњиво средишња обележја литургијске обнове у Православној Цркви.[1] Упоредо са тим, очигледно је да је поменути процес иницирао, између осталог, и преиспитивање могућности и смисла потпунијег и интензивнијег учешћа народа Божијег у свештенослужењу Светом Еванђељу (види: Рим 15, 16). Отуда, проблематика поступног унапређења

[*] Рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 („Српска теологија у 20. веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] О обнови литургијског живота на Истоку видети подробније: Δημήτριος Β. Τζέρπος, *Λειτουργική ἀνανέωση. Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καί λαοῦ Α΄*, Ἐκδόσεις Τήνος, Ἀθήνα 2001; *‚Λατρεύσωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ‘. Τό αἴτημα τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, Πρακτικά Β΄ Πανελλήνιου Λειτουργικοῦ Συμπόσιου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων (22-25 Ὀκτωβρίου 2000, Συνεδριακό Κέντρο Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος καί Ἄλμυροῦ, Βόλος), Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 7, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἔκδοση Α΄, Ἀθήνα 2003; Πέτρου Βασιλειάδη, *Lex Orandi. Λειτουργικὴ Θεολογία καὶ Λειτουργικὴ Ἀναγέννηση*, Ἴνδικτος, Ἀθῆναι 2005; Γεώργιος Ν. Φίλιας, *Παράδοση καὶ ἐξέλιξη στή Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας*, Ἐκδόσεις: Γρηγόρη, Ἀθήνα 2006; Прот. Николай Балашов, *На пути к литургическому возрождению* = Николај Балашов, *На путу ка литургијском препороду*, Том први и том други, са руског превели: др Ксенија Кончаревић-Коста Симић, Беседа, Нови Сад 2007; Епископ Атанасије [Јевтић], *Христос Нова Пасха. Божанствена Литургија 3. Свештенослужење, Причешће, Заједница Богочовечанског Тела Христовог*, Београд-Требиње 2008, 329-333. 523-589; Ненад С. Милошевић, *Допринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свести код Срба*, у: „Зборник радова научног скупа ‚Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати‘ (Православни богословски факултет, 28. децембар 2007.)“, књига 3, приредио: Богољуб Шијаковић, Београд 2008, 47-53; Владимир Вукашиновић, *Литургијска обнова у XX веку. Историјат и богословске идеје литургијског покрета у Римокатоличкој Цркви и њихов узајамни однос с литургијским животом Православне Цркве*, Богословски факултет СПЦ-Беседа-Фидеб, Београд-Нови Сад-Вршац 2001; В. Вукашиновић, *Допринос Епископа Атанасија (Јевтића) савременој литургијској обнови у СПЦркви*, у: „Српско богослужење. Студије из литургијске теологије и праксе код Срба“, Врњци-Требиње 2012, 163-173; В. Вукашиновић, *Литургијско издаваштво Епископа Хризостома Столића*, у: „Српско богослужење. Студије из литургијске теологије и праксе код Срба“, нав. дело, 175-195; В. Вукашиновић, *Савремени токови Литургијског богословља у Српској Православној Цркви*, у: „Велики вход. Огледи из српског литургијског предања: XIII-XXI век“, Универзитет у Београду Православни богословски факултет – Институт за литургику и црквену уметност, Београд 2015, 131-177. 1

улоге жене у „истинском поклоњењу Оцу у Духу и истини“ (види: Јн 4, 23-24), препозната је од стране Цркве на Истоку као одговарајући повод за дефинисање релевантних теолошких и пастирских становишта током последња два столећа, нарочито у вези са питањем потенцијалне обнове службе ђакониса[2].

Ово истраживање има за циљ да, посматрано са литургиолошке тачке гледишта, предочи одређене аспекте који се тичу некадашњег места и контекста службе ђакониса у литургијском животу хришћана, као и да укаже на скромне, али неизбрисиве трагове назначене тематике у склопу овдашњих теолошких стремљења у 20. веку. Управо због тога, рад ће обухватити проучавање богословско-историјских и телетургијских аспеката дотичне теме ради излагања прегледног и прецизног објашњења богослужбене функције ђакониса у Православној Цркви.

1. Боīословско-исīоријски асūекūи

Сагледавање релевантних чињеница о специфичности литургијске улоге ђакониса у древној Цркви[3], незамисливо је без претходнога увида у језгровито назначење целокупног рода људског као превасходно *боīослужбене заједнице*. С тим у вези, исконска равночасност и једнака достојанственост Адама и Еве *ūре* првороднога греха, као и њихов начин постојања *ūосле* пада[4], представљају неопходне претпоставке за целисходније разумевање смисла и циља Божијих дарова, поверених мушкоме и женскоме понаособ. Уосталом, не треба заборавити да апсолутно сваки циклус стварања твари проналази своје *ūравовремено* објашњење у еклисиоцентричној или христо-

---

[2] О овоме видети опширније: Михаил Желтов, Диак., *Диаконисса*, у: „Православная Энциклопедия“, Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Алексия II, Том XIV: „Даниил-Димитрий“, Церковно-научный центр „Православная Энциклопедия“, Москва 2006, 585-587; Kyriaki Karidoyanes FitzGerald, *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline (Massachusetts) 1998, 1999. = Киријаки Каридојанис Фицџералд, *Ђаконисе у Православној цркви: Позване на свеūосūи и служење*, превео: јереј Вукашин Милићевић, Каленић, Крагујевац 2009, 167-195; Valerie A. Karras, *Orthodox Theologies of Women and Ordained Ministry*, у: „Thinking Through Faith. New Perspectives from Orthodox Christian Scholars“, Edited by Aristotle Papanikolaou-Elizabeth H. Prodromou, The Zacchaeus Venture Series: Volume 1, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 2008, 115-116. Такође, треба нагласити да је нарочити допринос на пољу минуциозног сагледавања функције ђакониса у хришћанској Цркви остварио јелински богослов Евангелос Теодору (1921*). Списак његових дела посвећених ђаконисама садржан је у: Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, у: Θεολογία, Τόμος ΞΒ΄, Τεύχος 4 (1991), 659-660. Узгред речено, превод једног сажетог Теодоровог текста о ђаконисама са енглеског на српски језик, публикован је, пре пет година, под следећим насловом: Евангелос Теодору, *Служба ђакониса у Грчкој ūравославној цркви*, превод: Јулијана Којић (SAD, New York), у: „Religija i tolerancija“, Centar za empirijska istraživanja religije (CEIR), Vol. VII, N° 11, Novi Sad (Januar-Jun 2009), 165-170.

[3] Акулутија хиротоније ђаконисе, њена некадашња богослужбена функција у Православној Цркви и могућност обнове исте, били су предмет богословске пажње код Срба у 20. веку, у овим текстовима: *Познавање цркве или Обредословље*, израдио Хаџи-Теофило Стевановић игуман, Београд 1895, 314-316; Л. Б. [Лазар Богдановић, протопрезвитер], *Посвећење ђаконице у хришћанској древносūи* [Превод из књиге руског проте у Берлину А. Маљцова „die Sacramente“], у: Српски Сион, година VIII, број 47, Сремски Карловци (у петак, 20. новембра 1898), 756-758; Стефан Илкић, архимандрит, *Ђаконија и ђаконисе* [Израђено по напису: П. Петрушевскій, „О женской діаконіи и діаконисахъ въ древней христіанской Церкви“, Кіевъ 1912], у: Духовна стража, XII годиште, књига XII, Сомбор (1939), 164-171.

[4] Види: *Књūа Посūања* 3, 6-24; упоредни превод са јеврејског (MT) и грчког (LXX) са крађим схолијама (=објашњењима), трудом Епископа Атанасија [Јевтића], умировљеног Захумско-Херцеговачког, Београд 2004, 24-29.

центричној онтологији облагодаћене творевине, односно призваности свих и свега да Духом Светим буду возглављени у Христу Исусу као Црква (сравни: Еф 1, 3-10). Стога, новозаветна перспектива уипостазирања васцеле људске природе и превазилажења дотадашњих расних, друштвених и полних подела у Првородном из мртвих (сравни: Гал 3, 23-29)[5], открива једну потпуно другачију димензију служења, не само мушкарца, већ и жене као ухристовљеног човечанског бића[6]. Уколико у прилог томе буде истакнут својеобразни значај Пресвете Богородице као нове Еве у домостроју спасења[7], сасвим је природно што ће древна Црква препознати могућност примереног начина служења жене у делу народа Божијег. Последица таквог опредељења биће пројављена приликом устројства нарочите службе ђакониса.

Изузев индиректних наговештаја о обрисима службе ђакониса[8] из раздобља прва два века хришћанске ере[9], неоспорна је чињеница да су најранија експлицитна сведочанства о литургијској конотацији чина ђакониса забележена у древном спису „Didascalia apostolorum“, из прве половине трећега столећа[10]. У овоме делу се наглашава иконични контекст и значај свештенослужитељског идентитета, најпре епископа као предстојатеља и онога који се налази на месту Бога Оца, потом ђакона као примера Христовог служења[11], док се за ђаконису дословно вели: „Нека ђакониси заиста буде указано поштовање од вас по узору на [поштовање] Светога Духа“[12]. Осим назначеног помена у спису „Didascalia apostolorum“, у волуминозном ранохришћанском делу „Апостолске Установе“ (крај четвртога века), среће се

---

[5] Дотично Павлово тумачење које, између осталог, наглашава новозаветно стање ствари у погледу брака, укорењено је у Емануиловом разјашњењу светотајинског карактера брачне заједнице мужа и жене (види: Мт 19, 3-12; 22, 23-32; Мк 12, 18-27; Лк 20, 27-38; Јн 4, 13-26). Упоредо са тим, о евхаристиоцентричном гледишту свете тајне брака консултовати: Ненад Милошевић, *Тајна брака по светом Игнатију Антиохијском*, у: Ненад С. Милошевић, „У Духу и истини. Литургичко-канонске теме“, Православни богословски факултет Универзитета у Београду – Институт за теолошка истраживања, Београд 2011, 27-31; *Однос светих тајни и Божанствене Евхаристије као Светајне Цркве*, у: нав. дело, 32-34. 38-42; *Да ли је могуће уцрковљење другога и мешовитог брака?*, у: исто, 113-121.

[6] Прегледније образложење места и функције жене у старозаветном и новозаветном периоду историје спасења, изложено је у: Предраг Самарџић, *Жена у светлу Библије и библијског времена*, Епархија захумско-херцеговачка и приморска-Видослов, Београд-Требиње 2007.

[7] О сотириолошком карактеру личности и делатности Пресвете Дјеве Марије видети подробније: Vlassios Phidas, *The Question of the priesthood of women*, у: Θεολογία, Τόμος ΞΣΤ΄, Τεύχος 2 (1995), 252-261; Georges Florovsky, *The Ever-Virgin Mother of God*, у: „Creation and Redemption“, Volume Three in the Collected Works of Georges Florovsky, Emeritus Professor of Eastern Church History Harvard University, Nordland Publishing Company, Belmont (Massachusetts) 1976, 171-188.

[8] О етимолошком и семантичком смислу речи: ἡ διακονία, ὁ διάκονος, ἡ διάκονος, ἡ διακόνισσα, видети: Anastasios D. Salapatas, *The liturgical role of the Deaconess in the Apostolic Constitutions*, у: Θεολογία, Τόμος ΟΒ΄, Τεύχος 2 (2001), 567-568.

[9] О наведеној перспективи консултовати: Е. Δ. Θεοδώρου, нав. дело, 622-623; Диак. М. Желтов, нав. дело, 580-581; К. К. Фицджералд, нав. дело, 25-32.

[10] Треба нагласити да термин ἡ διακόνισσα (латински diaconissa) први пут бива поменут управо у наведеном спису (види: Е. Δ. Θεοδώρου, нав. дело, 623), али ће употреба речи ἡ διάκονος за ђаконису у литургијским и канонско-правним изворима остати на Истоку доминантна дуги низ векова.

[11] Види: *Didascalia id est Doctrina catholica duodecim apostolorum et sanctorum discipulorum salvatoris nostri*, Lib. II, XXVI, 4-5 (L); у: „Didascalia et Constitutiones Apostolorum“, edidit Franciscus Xaverius Funk, Volumen I, Paderbornae in Libraria Ferninandi Schoeningh MDCCCCV(=1905), 104.

[12] *Didascalia id est Doctrina catholica duodecim apostolorum et sanctorum discipulorum salvatoris nostri*, Lib. II, XXVI, 6 (L), нав. дело, 104.

више карактеристичних података о ђаконисама, при чему се на једном месту истиче да ђакониса „... без ђакона ништа не чини или било каквог гласа пушта, као што ни Параклит сам од себе ништа не говори или савршава, већ славећи Христа очекује вољу Онога; те као што није могуће поуздано веровати у Христа без поучавања (поверавања) Духа, исто тако ниједна жена да не приступа ђакону или епископу без ђаконисе“[13]. Такође, приметно је да, према древном хришћанском спису „Завештање Господа нашега Исуса Христа“ (Testamentum Domini nostri Jesu Christi) из четвртога столећа, ђаконисе бивају описане као оне које сачињавају део клира, јер у часу евхаристијског приношења (=Анафоре[14]) заузимају место у близини жртвеника са десне стране, и то после ипођакона[15]. Припадност ђакониса клиру[16] касније потврђују како Трећа Јустинијанова новела из 535. године (дозвољавајући законски постојање 40 ђакониса при Великој Христовој Цркви у Константинопољу)[17], тако и Новела ромејскога императора Ираклија из 612. године[18]. Међутим, после окончања периода иконоборства, те услед постепеног пораста утицаја старозаветног начина одржавања ритуалне чистоте („чисто-нечисто“) у хришћанском богослужењу, као и престанка уношења девојчица у четрдесети дан по рођењу у олтар храма („уцрковљења“[19]) после 11. века[20], ђаконисе ће, сходно Теодору Валсамону, заузимати место изван олтара у цариградској Цркви Свете Софије крајем 12. столећа[21]. Падом Константинопоља у руке латинских крсташа 1204. године и истовременим укидањем дуговековног литургијског диатаксиса у престоници Ромејскога царства, више ни-

---

[13] *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Β΄, XXVI, 6; у: „Didascalia et Constitutiones Apostolorum“, нав. дело, 105.

[14] О терминолошким, телетургијским и богословским аспектима централне евхаристијске молитве Анафоре, видети: Ненад Милошевић, *Анафора – узношење или īриношење?*, у: Саборност VIII, Пожаревац (2014), 27-42.

[15] Види: *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, Liber I, XXIII, Nunc primum, Edidit, Latine reddidit et illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani, Patriarcha Antiochenus Syrorum, Sumptibus Francisci Kirchheim, Moguntiae 1899, 35-37.

[16] О агиографским поменима блаженоупокојених ђакониса, али и о канонско-правним условима за њихово рукоположење, консултовати подробније: К. К. Фицџералд, нав. дело, 51-77; Е. Δ. Θεοδώρου, нав. дело, 627-628.

[17] *Novela III*, Caput I, у: „Corpus Iuris Civilis“, Editio stereotypa, Volumen Tertium, „Novelae“, Recognovit: Rudolfus Schoell, Opus Schoellii morte interceptum absolvit Guilelmus Kroll, Apud Weidmannos, Berolini MDCCCXCV (=1895), 21.

[18] Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως, *Σύνταγμα κανόνων*, Τίτλος Α΄, Κεφάλαιον Λ΄, PG 104, Parisiis 1896, 556B.

[19] О пореклу и развоју литургијског чина увођења жене породиље и детета у у храм у четрдесети дан, као и његовог уношења у олтар („уцрковљењу“), консултовати опширније: Ненад С. Милошевић, *Молūвослов. Исūоријско-ūелеūурīијски развој īоследовања īарохијскоī ūиīика*, Православни богословски факултет Универзитета у Београду – Институт за теолошка истраживања, Београд 2012, 48-50. 56-60.

[20] Види: Θεόδορος Ξ. Γιάγκου, *Ἡ γυναίκα στὴ δημόσια λατρεία τοῦ Θεοῦ*, у: Πρωτ. Ἀθανάσιος Γκίκας, Μιλτιάδης Βάντσος, Κωνσταντῖνος Π. Κωτσιόπουλος, Θεόδορος Ξ. Γιάγκου, Δημήτριος Νικολακάκης, Γεώργιος Χ. Γκαβαρδίνας, „Θεολογία καὶ σύγχρονη ἐκκλησιαστική ζωή“, Ἐκδόσεις „Μυγδονία“, Θεσσαλονίκη 2014, 429.

[21] Као узрок дотичне промене статуса ђакониса на Истоку, Валсамон именује менструални циклус жена. О овоме видети: Θεοδώρου Βαλσαμῶν, *Ἀποκρίσεις κανονικαί Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας*, Ἐρώτ. λε΄, PG 138, Parisiis 1865, 988AB.

када неће бити обновљена служба ђакониса, док ће поједини сегменти њихове некадашње богослужбене функције бити чувани и препознавани у делатностима игуманија одређених монашких сестринстава[22] и послушањима монахиња при олтарима манастирских цркава. Само један век пре потпуне успоставе туркократије на Истоку, засигурно један од последњих писаних трагова о канонско-историјској утемељености службе ђакониса и последовању њихове хиротоније у Православној Цркви, биће забележен у „Синтагми" јеромонаха Матеја Властара 1334-1335. године[23].

2. Телетурпијски аспекти

Уколико се сагледају веродостојне историјске чињенице, као и чинопоследовања хиротоније за ђаконису у Источној Цркви, почев од сачуваних молитава из списа „Апостолске Установе"[24] и „Завештање Господа нашега Исуса Христа"[25], затим аколутија рукоположења ђаконисе из најстаријег Молитвослова византијског литургијског типа (Codex Barberini 336 - крај осмога века)[26], те потоњи византијски молитвослови закључно са два Евхологија и Властаревом Синтагмом из 14. столећа[27],

---

[22] О томе видети подробније: Θ. Ξ. Γιάγκου, *Ἡ γυναίκα στὴ δημόσια λατρεία τοῦ Θεοῦ*, нав. дело, 422-424; Valerie A. Karras, *Female Deacons in the Byzantine Church*, у: Church History, Vol. 73, No. 2 (June 2004), 279-282; Ε. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 650.

[23] Види: Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατά στοιχείον*, Γ΄, Κεφάλαιον ΙΑ΄, PG 144, Parisiis 1863, 1173ABCD. 1176AB.

[24] Види: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Η΄, XIX-XX; у: „Didascalia et Constitutiones Apostolorum", нав. дело, 524; Сравни: A. D. Salapatas, *The liturgical role of the Deaconess in the Apostolic Constitutions*, нав. дело, 565-566; К. К. Фицджералд, нав. дело, 80.

[25] Види: *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, Liber I, XLI, нав. дело, 99.

[26] Види: *L'Eucologio Barberini Gr. 336*, **163-164**, Seconda edizione riveduta, Con traduzione in lingua italiana, A cura di Stefano Parenti ed Elena Velkovska, CLV - Edizioni Liturgiche, Roma 2000, 172-174. Сравни: К. К. Фицджералд, нав. дело, 221-224.

[27] Види: *Илитарић или Кондакион № 956 Синајске библиотеке из 10. века*, у: А. Дмитріевскаго, „Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока", Томъ II, „Εὐχολόγια", Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, Кіевъ 1901, 16; Кор. Кекелидзе, *Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение*, Типографія „Братство", Тифлис 1908, 24-25; Εὐχολόγιον № 213 Париске националне библиотеке (Coislin) из 1027. године, у: А. Дмитріевскаго, „Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока", Томъ II, „Εὐχολόγια", нав. дело, 996; *Euchologium Constantinupoleos XI ineuente saeculo*, Глава XXIV (b24 = c16), у: Miguel Arranz SJ, „Opera Selecta de re Liturgica, Tomus III: Euchologium Constantinupoleos **XI** ineuente saeculo et Officium Asmaticum Juxta Rituale metropolitae Cypriani", Pontificium Institutum Orientale-Sancti Thomae Institutum, Roma-Moscovia 2003, 158-160; Jacobus Goar, *Εὐχολόγιον sive rituale graecorum*, Editio secunda, Venetiis M.DCC.XXX. (1730), Akademische Druck- U. Verlagsanstalt, Graz 1960, 218-222; *Εὐχολόγιον № ρμθ΄ (104) Александријске патријаршијске библиотеке из 14. века*, у: А. Дмитріевскаго, „Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока", Томъ II, „Εὐχολόγια", нав. дело, 346-347; *Илитарић № 163 Ксенофонтске светогорске библиотеке из 14. века*, у: исто, 361; Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατά στοιχείον*, Γ΄, Κεφάλαιον ΙΑ΄, нав. дело, 1176AB. Сравни: Алексей Пентковский, *Чинопоследования хиротоний в византийских Евхологиях VIII–XII веков*, у: „Православное учение о церковных таинствах", Материалы V Международной богословской конференции РПЦ (Москва, 13-16 ноября 2007 г.), Ред. Свящ. М. Желтов, Том 3, Москва 2009, 353-364; А. Неселовскаго, *Чины хиротесий и хиротоний (опыт историко-археологического исследования)*, Каменец-Подольск 1906, 64-73. Приложенія № 11-№12, VI.

али и релевантна последовања у Западној Цркви[28] и заједницама дохалкидонских хришћана[29], могуће је предочити неколико становишта.

С обзиром да је Божанствена Евхаристија, у правом смислу речи, изворишна тачка и свеуобухватна Тајна васколиког светотајинског живота хришћана[30], непобитно је тврђење да је службу ђакониса, као и сваки други вид служења у Цркви Христовој, изнедрила Света Литургија. У складу са древним богослужбеним и светоотачким предањем на Истоку, ђаконисе су рукополагане ради конкретних и неопходних видова служења хришћанској заједници, док је, паралелно са тим, „христоцентрична онтологија свете тајне свештенства“[31] у Православној Цркви била и остала јасна и недвосмислена у погледу неизбрисиве улоге мушкарца, не само као чувара свештеничког ауторитета, него и иконе и типоса (обрасца) Христа као Великога првосвештеника по чину Мелхиседекову[32]. Стога, служба ђакониса је, својевремено, била ограничена на одређене, али веома значајне сегменте литургијског живота богочовечанске заједнице.

Најкарактеристичнији и најважнији аспект службе ђакониса тицао се, првенствено, свештеног ступања у Цркву, тојест свете тајне крштења и миропомазања[33].

---

[28] Види: Е. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 639-641; *The Leofric missal as used in the Cathedral of Exeter during the episcopate of its first bishop, A.D. 1050-1072, Together with some account of the Red book of Derby, the Missal of Robert of Jumièges, and a few other early manuscript service books of the English church*, Edited, with introduction and notes by F. E. Warren, Oxford at the Clarendon Press 1883, 226; Л. Б. [Л. Богдановић], *Посвећење ђаконице у хришћанској древности*, нав. дело, 757-758.

[29] Види: Е. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 638-639.

[30] О Светој Литургији као Светајни Цркве консултовати подробније: Νέναντ Μιλόσεβιτς, *Ἡ εὐχαριστιακὴ συγκρότηση τῶν μυστηρίων*, у: Θεολογία, Τόμος Π΄, Τεύχος 4 (2009), 123-136; N. Милошевић, *Ἡ θεῖα Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θεῖας λατρείας. Ἡ σύνδεσις τῶν μυστηρίων μετὰ τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας*, Ἐκδόσεις: Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2001; Παναγιώτη Ι. Σκαλτσή, *Ἡ θεία Λειτουργία: Συγκεφαλαίωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας*, у: Θεολογία, Τόμος Π΄, Τεύχος 4 (2009), 77-106.

[31] V. Phidas, *The Question of the priesthood of women*, нав. дело, 241. О есхатолошкој перспективи свете тајне свештенства у личности Христовој као Архидевственику, а који је, будући мушкарац, васпоставио целовитост и изначалну девственост људске природе у палом свету, видети: П. Самарџић, *Жена у свеīлу Библије и библијскоī времена*, нав. дело, 9-12.

[32] Сравни: V. Phidas, *The Question of the priesthood of women*, нав. дело, 262. У прилог овоме треба навести и речи светог Епифанија Кипарског које језгровито сумирају међе службе ђакониса: „И чин ђакониса, дакле, постоји у Цркви, али не ради свештенствовања, нити ради допуштања [њима] полагања руке на некога...“ (Ἐπιφανείου Κωνσταντείας τῆς Κύπρου, *Κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα τὸ ἐπικληθὲν Πανάριος εἴτ' οὖν Κιβώτιος*, „Κατὰ Κολλυριδιανῶν“, Γ΄, PG 42, Parisiis 1863, 744D). Иако се међу православним хришћанима, услед видно нарастајућих озбиљних изазова у савременом свету, све више чују гласови о неопходности изразитије и шире „литургијске инклузије жена“ (Valerie A. Karras, *Orthodox Theologies of Women and Ordained Ministry*, нав. дело, 147), не треба сметнути са ума да, без преко потребног и пажљивог увида у свеукупно литургијско и богословско Предање Цркве Божије, није пожељно нити умесно доносити, на исхитрен и површан начин, одређени закључак о (не) могућности унапређења улоге жена у хришћанском богослужењу. Са друге стране, о заборављеним, али веродостојним видовима литургијског служења жена на Истоку видети подробније: Θ. Ξ. Γιάγκου, *Ἡ γυναίκα στὴ δημόσια λατρεία τοῦ Θεοῦ*, нав. дело, 407-429; Valerie A. Karras, *The Liturgical Functions of Consecrated Women in the Byzantine Church*, у: Theological Studies, Vol. 66, No. 1 (February 2005), 96-116.

[33] Сравни: V. A. Karras, *Female Deacons in the Byzantine Church*, нав. дело, 277; A. D. Salapatas, нав. дело, 569.

Наиме, оне су биле најпримереније личности које су могле помагати епископу и презвитерима приликом тајинственог последовања Просветљења одраслих нових хришћанки. Ђакониса је, према „Апостолским Установама“, помазивала уљем заклињања целокупно тело новопросветљиване жене изузев чела, да би новокрштену, после погружења, и дочекивала (воспримала[34]) по њеном изласку из бање новога рођења[35]. Такође, чини се сасвим природним да је управо ђакониса била личност која је, осим неизоставних преткрштењских катихеза, благовремено припремала и духовно руководила будућу хришћанку у њеном дому за хришћанску иницијацију у светотајински живот Тела Христовог[36]. Но ипак, потоње превладавање праксе крштавања одојчади и мале деце, те постепено опадање и нестанак институције катихумената, условиће да назначена улога ђакониса изгуби своје некадашње место.

Својеобразно удеоничарење ђакониса у словесном богослужењу заједничара небеског звања, огледало се и на примеру њиховог учешћа у пракси причешћивања Светим Телом и Крвљу Христовим, на првоме месту жена хришћанки. У спису „Завештање Господа нашега Исуса Христа“, као и у једној посланици Фотија Цариградског, упућеној калабријском архиепископу Лаву 885/886. године, срећу се поуздани подаци о ношењу Причешћа од стране ђакониса како болесним и бременитим хришћанкама[37], тако и хришћанима заточеним код Сарацена[38]. Упоредо са тим, уколико се консултује завршни део најстарије аколутије хиротоније за ђаконису византијског литургијског типа (Codex Barberini 336 - крај осмога века), где рубрика налаже да новорукоположеној, после њеног причешћивања, архиепископ предаје свети путир, а који она примивши, одмах поставља на свету Трпезу[39], као да бива остављен простор за оправдану претпоставку о некадашњој активној улози ђакониса у пракси раздавања Свете Крви Христове сабраним хришћанкама. Следствено, директна потврда назначеног гледишта садржана је у посланици упућеној ави Јовану од стране монаха Никона са Црне Горе (Антиохија) (1025. година - почетак 12. века), а који је располагао писаним подацима о својевременом, несметаном уласку ђакониса у олтар, њиховом узимању путира и причешћивању жена Чашом бесмртнога пића[40].

---

[34] О могућем препознавању ђакониса као духовних матера, што ће рећи воспријемница или кума новопросветљених хришћанки консултовати: Ε. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 650.

[35] Види: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Γ΄, XV-XVI, нав. дело, 209. 211. Сравни: A. D. Salapatas, нав. дело, 569-572.

[36] Сравни: Ε. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 649. 650; A. D. Salapatas, нав. дело, 570-571.

[37] Види: *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, Liber II, XX, нав. дело, 143.

[38] Види: *Τῷ θεοφιλεστάτῳ ὁσιωτάτῳ συλλειτουργῷ Λέοντι ἀρχιεπισκόπῳ Καλαβρίας Φώτιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*, Κεφάλαιον Δ΄, PG 102, Parisiis 1900, 780C-781A. = *Ep. 297,* 4, у: „Photii patriarchae Constantinopolitani epistulae et amphilochia“, eds. B. Laourdas and L. G. Westerink, vol. 3, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, BSB B. G. Teubner, Leipzig 1985, 166. Сравни: Ἀρχιμ. Ἱερ. Κοτσώνη, *Ἰδιάζουσα περίπτωσις “ἐκκλησ. Οἰκονομίας,,. Ἡ θ. Εὐχαριστία μεταφερομένη ὑπὸ μὴ Χριστιανῶν γυναικῶν*, у: Θεολογία, Τόμος ΚΖ΄, Τεύχος 4 (1956), 513-532.

[39] Види: *L' Eucologio Barberini Gr. 336*, **164**, нав. дело, 174.

[40] О овоме видети подробније: Θ. Ξ. Γιάγκου, *Ἡ γυναίκα στὴ δημόσια λατρεία τοῦ Θεοῦ*, нав. дело, 421.

Осим горенаведених примера, у низ свештених дужности ђакониса у Источној Цркви спадало је и чување врата која су водила у део храма који су заузимале жене хришћанке[41], али и очекивано одржавање реда тим поводом[42]. Исто тако, временом ће се усталити пракса да ђаконисе узимају активног учешћа и у литургијском појању, не само у женским манастирима, него и у Цркви Свете Софије у Константинопољу[43]. Поврх свега, неизоставним елементом службе жена-ђакона сматрана је и њихова активна улога приликом припреме новопрестављене хришћанке за погреб, али и током сахране преминуле у Господу[44].

Коначно, после крсташког освајања Цариграда 1204. године, те каснијом успоставом турске власти у готово свим областима Ромејске империје и потоњим османским освајањем њене престонице 29. маја 1453. године, служба ђакониса ће престати да постоји у својим добропознатим оквирима у Православној Цркви. Но ипак, преподобне монахиње и благочестиве хришћанке наставиће да, путем нарочитих послушања при олтарима и унутар целокупног литургијског простора манастирских и парохијских храмова, те истакнутим харитативним делатностима, ненаметљиво и верно чувају помен на некадашње богослужбено место и службу ухристовљених служитељки новога Израиља – часних ђакониса.

Закључак

Благодатно искуство *сусрēтања* и *вођења дијалоīа* жене Самарјанке са оваплоћеним Логосом Божијим на кладенцу Јаковљевом, потом *ӣрепознавање* и *исповедање* Јединородног Сина као Месије Христа (види: Јн 4, 3-26), те њен повратак у град уз *ӣозив* (проповед) становницима да *виде* Христа (види: Јн 4, 28-29), а што има за последицу *излазак* људи из станишта у сусрет Господу Спаситељу и потоње *ӣримање* речи вечног живота (види: Јн 4, 30-42), веома дубоко и метаисторијски описују призваност сваке жене на служење „Свечаном сабору и Цркви првородних, записаних на небесима“ (Јевр 12, 23). Укинувши сваку врсту поделе у творевини Телом и Крвљу Својом, те помиривши на Крсту, једном за свагда, све оне који су били *близу* и *далеко* од Бога Оца (види: Еф 2, 10-16), „Свештенослужитељ Светиње и истинске Скиније“ (Јевр 8, 2) узлази на престо Величанства на небесима, како би мушко и женско руководио кроз историју и уграђивао их „у обиталиште Божије у Духу“ (Еф 2, 22).

У светлу гореистакнутих перспектива, треба поимати и разлоге услед којих Црква Христова устројава службу ђакониса као нарочити вид богослужбене афирмације жена. Међутим, иако црквене службе бивају конституисане искључиво за-

---

[41] Види: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Β΄, LVII, 10, нав. дело, 163; Βιβλίον Η΄, XXVIII, 6, нав. дело, 530. Сравни: A. D. Salapatas, нав. дело, 572-574.

[42] Види: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Β΄, LVIII, 6, нав. дело, 169. 171. Сравни: A. D. Salapatas, нав. дело, 574; Ε. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 650.

[43] О овоме консултовати опширније: *V. A. Karras, Female Deacons in the Byzantine Church, нав. дело, 283-284.*

[44] Види: Ε. Δ. Θεοδώρου, *Ὁ θεσμὸς τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησία καὶ ἡ δυνατότης ἀναβιώσεως αὐτοῦ*, нав. дело, 652.

рад сазидања Тела Христовог (види: Еф 4, 1-12), неке од њих могу попримити и другачији начин пројаве, уколико „дисање Духа Светога“, са једне стране, и историјске околности, са друге стране, определе Дом Божији да, будући „стуб и тврђава истине“ (1Тим 3, 15), изналази нове путеве и својеобразне изразе свештенослужења Царства небеског. Сасвим је сигурно да су оваква стремљења видљива и на примеру плодова рада неколико Међуправославних богословских скупова и саветовања, одржаних током последње четири деценије, а посвећених разматрању могућности обнове службе ђакониса на Истоку[45]. Напослетку, изузетно скромни прилог управо таквом општеправославном трудбеништву, подарио је писаним путем 1939. године и архимандрит Стефан Илкић (1875-1963), следећим запажањем:

„Прошло је више од 600 година, како чин ђакониса или удовица не постоји у Цркви. Али ‚дјаконија‘ или служба женскиња у Цркви није докинута и не треба никада да се докине. Ту службу могу посве природно да наставе и успешно да врше наша женска удружења ако свој рад ставе под окриље и у службу Цркве. То би се постигло тада, када би она програм свога рада проширила на активан рад у парохији: на васпитавање и образовање нашег женског подмлатка у религијозном духу, побожности; на оживљавање предања наше црквености; на развитак добротворне делатности и развијањем унутарње црквене мисије. У данашњем добу богоборства и моралног разврата то би била најефикаснија служба савремене хришћанске жене Цркви“[46].

[45] О томе видети опширније: К. К. Фицџералд, нав. дело, 172-195. 225-247.

[46] С. Илкић, архимандрит, *Ђаконија и ђаконисе*, нав. дело, 170-171.